

Naděžda KVÍTKOVÁ

**Agitační spis *Krátké sebranie z kronik českých...*
z hlediska jeho záměru a stylu**

I když se publicistický styl začíná v českých stylistických pracích vyčleňovat až v 1. polovině padesátých let, jeho projevy jsou známy již od antiky. Ze staročeských památek se výraznými rysy tohoto stylu vyznačuje zajímavý a ve své době nepochybně významný politický agitační spis *Krátké sebranie z kronik českých k výstrazě věrných Čechův*.

Uvedenému anonymnímu spisu, jehož vznik patří nepochybně do 15. století, věnoval pozornost František Palacký ve svém díle *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber* (Palacký 1830, s. 302–303) a dospěl k závěru, že *Krátké sebrání* (dále KS) muselo být napsáno v r. 1437 nebo 1438 jako součást agitace proti volbě Albrechta II. a ve prospěch kandidatury Kazimíra Polského. O spise samotném pojednal blíže v *Dějínách národu českého v Čechách i v Moravě*, a to v souvislosti s popisem celé velmi dramatické situace, kdy po vymření Lucemburků šlo nejen o nového panovníka, ale o celou novou dynastii, jež obsadí opuštěný český trůn. Palacký při tom uvedl ve známost obsah spisu a ocitoval jeho nejdůležitější pasáže (Palacký [b.u.r.], s. 594–596).

První zveřejnění úplného textu KS bylo dílem V. Hanka v souvislosti s vydáním *Dalimilovy kroniky* z r. 1851 (Hanka 1851, s. 227). Hanka zařadil KS k tzv. pozdějším přídávům kroniky. Účelem památky se podrobně zabýval A. Polák (1904, s. 1–34) u příležitosti svého vydání KS v r. 1904, upřesnil její vznik na r. 1348, opravil některé Hankovy nepřesnosti v přepisu, rozčlenil text a učinil jej přístupnějším pro čtenáře.

Třetího zveřejnění se KS dostalo v publikaci Z. Urbánka *O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458* (Urbánek 1958, s. 29–41). Jak je vidět z názvu, Urbánek, podobně jako dříve J. Jungmann (1931, s. 262–263), J. Vlček a Zd. V. Tobolka (Tobolka 1896, s. 152–153), spojil mylně vznik KS až s volbou krále Jiřího z Poděbrad. V. Novotný a současní historikové¹ dávají za pravdu Palackému a Polákovi. Lze souhlasit s míněním V. Novotného, že KS bylo původně napsáno pro volbu Kazimíra a později mohlo ještě působit i při volbě Jiřího z Poděbrad.

Kompozičně se KS skládá ze dvou odlišných částí, první obšáhlejší části argumentační, výrazně protiněmecké, a druhé části programové, kde se mimo jiné uvádí:

Měli by tehda Čechové, nemohú-li z svého jazyka pána mieti, na jiný slovan-
ský jazyk neb na jiný kterýkoliv pod nebem křesťanský pomyslití a, ač by bohatý
nebyl, jeho sobě za pána vzieti, neb jich jazyk a jich svobody pod králem každého
jazyka kromě německého lépe stanú.

KS je výrazný útvar metatextový. Autor nápadně zdůrazňuje a odděluje v textu to, co je nové, tedy původní a jako takové bylo pro spis vytvořeno, od částí přejatých z jiných památek. Ve všech případech metatextového navazování se k prototextům zřetelně a proklamativně hlásí. I když název spisu ukazuje na české kroniky, celá první část památky se opírá o několik pramenů různého druhu. Nejdůležitější z nich je blíže neurčená česká kronika. Z textu je zcela zřejmé, že jde o dnes známou *Kroniku tak řečeného Dalimila*. Vedle této kroniky uplatnil ještě svědectví tzv. Starodávných spisů, které sice blíže neurčil, ale podle uvedených informací lze soudit, že je čerpal z latinského fragmentu, jenž s názvem *Incipit curtasia contra Theutonicos* tvoří spolu s KS a opisem *Dalimilovy kroniky* součást *Cerronského rukopisu*, uloženého v Moravském zemském archívu v Brně pod signaturou G 12 Cerr. II 108. Dále se autor dovolává svědectví fiktivního listu Alexandra Velikého vydaného Slovanům, označovaného tradičně jako *Privi-*

¹ Srov. Novotný 1928, s. 244–251. Naše stanovisko též na základě konzultace s P. Čornejem.

*legium Alexandri Magni Slavis datum*². Zřejmě ne náhodou tvoří tento majestát další součást *Cerronského rukopisu*, a ještě dvou nedochovaných latinsky psaných kronik.

Vybrané údaje ze všech prototextů sloužily autoru KS jako doklady o zlých skutečích, jichž se Němci v průběhu dějin dopouštěli na Čechách a Slovanech. Ojedinelé a nejvýznamnější postavení mezi prameny má *Dalimilova kronika*, a to množstvím dokladů i způsobem jejich uvedení v podobě přímých citátů.

I samotná *Dalimilova kronika* je metatext, který vycházel z jiných pramenů, jak ostatně autor říkal v předmluvě, kde se vyslovoval k jejich hodnotě. V jednotlivých kapitolách kroniky však nikde nejsou vidět nějaké švy mezi vlastním textem autora a tím, co přejal odjinud. Všechny příběhy v kronice jdou plynule za sebou a vyvolávají představu nerušeného dějinného toku, v němž se střídají hrdinové a různé generace. Použité prameny jsou v kronice jakoby přetaveny do nových celků, jednotlivých kapitol. Tyto celky jsou zcela kompaktní, není v nich nikde patrné, že jde o kompilaci, ať se to týká hlavního pramene, *Kosmovy kroniky*, nebo ostatních kronik. Vztah textu *Dalimilovy kroniky* (dále DK) k prototextům se jeví jako inspirativní, autor samostatně ztvárňuje příběhy tak, aby bylo zřejmé jejich politické vyznění.

Zcela jiný charakter má využití prototextů v KS. Autor tohoto agitačního spisu se dovolává svých pramenů mnohokrát a opakovaně. Hned na začátku prvního úseku je odkaz na kroniky: *Neb jakož kroniky české svědčie,...* (1a) a dále na jiné spisy: *jakož starodávní spisové svědčie,...* (1a) i na fiktivní list Alexandra Velikého [...] *jakožto i listové od velikého krále Alexandra slovenskému jazyku vydání svědčie,...* (1b). Třetí úsek začíná: *Dále kronika česká svědčí, kterak...* (2b). Z dalších úseků ještě uvádíme úvod

² Bartoš, F. M.: *Zápis Alexandra Velikého Slovanům a jeho původce*, „Časopis národního muzea. Oddíl duchovědný“ č. 1 a 2, s. 45–49. Zápis přeložil do češtiny Václav Hájek z Libočan a očitoval ve své kronice v souvislosti se založením emauzského kláštera v r. 1348. Polský kronikář M. Bielski jej uvedl ve své *Kronice světa* z r. 1551. Nejnověji: Vidmanová 1998, s. 136.

6. úseku: *Stojí také v též kronice o dobrém knížeti Oldřichovi psáno, aby...* (3b) a 12. *Také stojí psáno v kronice též české, že...* (5b). Podobným způsobem se autor KS dovolává latinských kronik, např. v úseku 14. *Tak se píše v jeho kronice latině, jenž sloví Gesta, že...* V 17. úseku při popisování neblahých činů Jana Lucemburského je zdroj informací uveden hned na začátku a ještě jednou po ukončeném vypravování slovy: *Kto tomu nechce věřiti, kaž sobě čisti kroniku, ješto se skutkové zlí i dobří den ode dne králův a kniežat vypisují, jenž latině takto slove: Kronica ecclesiae Pragensis... česky Kronika kostela pražského podlé úmysla ciesařovy milosti psána skrzě Otu písáře, počata od Otakara, velikého krále českého etc.* (7b). Z toho lze soudit, že toto nápadné uvádění pramenů znamenalo pro tvůrce KS posilování hodnověrnosti jednotlivých dějinných příkladů, souviselo s jeho cílevědomou agitací a bylo tak významným prostředkem pro vyjádření ovlivňovací stylotvorné funkce.

Snad nejcharakterističtější se ukazuje přístup autora KS k hlavnímu prameni *Dalimilově kronice*. Přejímaje text v podobě relativně věrných citátů, chtěl autor KS zřejmě zdůraznit hodnověrnost svých argumentačních příkladů. Proto pokud možno dodržoval jazykovou archaičnost protografu, zejména pokud šlo o tvary přeterit, některé lexikální jednotky i specifické znaky syntaktické. Jeho vlastní text se tak od pasáží přejatých z DK značně liší po stránce morfologické a syntaktické: nemá již jednoduché slovesné tvary a v syntaxi ukazuje mnohem složitější větné a souvětne struktury než DK (Kvítková 1997, s. 62–72). Hlavně však autor KS dbal na zachování veršové podoby citátů, a to i při svých některých obměnách, jež potřeboval k zapojení citátových pasáží do souvislého textu (Kvítková 1995, s. 88–93).

Povahu citátů charakterizuje v KS jedna zvláštnost: jsou to totiž většinou citáty citátů, tj. přejímání přímé řeči jednotlivých postav z kroniky. Projevy kněžny Libuše, knížat Oldřicha a Soběslava vyhovovaly autorovu záměru nejen obsahem, ale i přímo formulačně, protože to jsou výstražné výzvy a rady, jak se mají Čechové chovat

a jak mají jednat. Všechny citáty, ať jde o přímé řeči postav nebo jiné části textu DK, pomáhají vytvářet nový, kompozičně zvládnutý a kohézní celek.

Po syntaktické stránce vcelku nesložitě verše prototextu ani při využití v KS neztrácejí svou příznačnou původní intonační linii. Lze proto předpokládat, že byly při hlasitém čtení nebo recitování nepochybně velmi působivé. Autor KS tedy využil sugestivnosti veršů DK k posílení svého agitačního záměru. Přitom zřetelný rozdíl mezi jazykovým ztvárněním citátů a vlastním způsobem autorova vyjadřování neústí do vztahů konfrontačních, jeví se spíše jako vztahy komplementární a jsou zdrojem výrazné textové dynamiky.

Pokud jde o myšlenkovou stránku, jak DK, tak KS jsou díla psaná s výrazným ideově-politickým záměrem. Do obou se promítá složitá situace česko-německého sousedství a spolužití v jedné zemi i vzájemných vztahů mezi příslušníky obou jazykových a národních skupin. Přesto lze mezi KS a DK vidět z tohoto hlediska nejeden rozdíl. Autor DK při svém širokém dějinném záběru zdůrazňoval české tradice, jeho vlastenectví má zřetelný obranný charakter (o tom souborně: Bláhová 1994, s. 239–253). Dobře viděl také chyby na české straně: kritizoval české pány za jejich nevhodné chování a nevyločoval ani jejich podíl na smrti posledního Přemyslovce. Naproti tomu tvůrce KS vybíral z DK jediné protiněmecké pasáže a ty ještě tendenčně vyostřoval. Např. smrt Václava III. kladl zcela za vinu Němcům, především německému císaři a Durynkovi jako jeho nástroji.

Příznačné jsou i verše týkající se knížete Oldřicha: autor agitačního spisu vynechal místo, ve kterém se projevuje hluboký citový vztah k vlastnímu jazyku a národu a uvedl ve svém díle pouze ostře protiněmecké výroky. Šlo mu tedy především o údernost argumentu, a tak pro myšlenky, city a události, které nemohl jednoznačně protiněmecky využít, neměl ve svém spise místo. Agitačnímu účelu podřizoval vše, ani chronologie událostí nebyla pro něho důležitá. V KS jsou proto řazeny události tak, aby bylo dosaženo výrazné gradace.

Zajímavý příklad představuje spojení tří zlých Durynků. Jde o příběhy z kap. 23 *O smrti knížete žateckého*, kap. 55 *O Břetislavovi* a kap. 93 *O králi Václavovi*. Jak kap. 23, tak kap. 93 působí v kronice svou emocionální naléhavostí: jsou to dramatické příběhy, v nichž se projevuje kromě kronikářova patriotismu i jeho morální stanovisko. Autor KS se nepokusil o reprodukci těchto pro čtenáře poutavých příběhů s jejich zřetelným etickým poselstvím vyplývajícím z toho, že Neklan potrestal Durynka za zločin na nevinném dítěti, třebaže bylo synkem nepřítele, a v kapitole o zavraždění Václava III. se píše o božím soudu, který čeká na neodhalené strůjce zločinu. Pro agitační účel KS stačilo jeho autorovi faktografické seznámení čtenáře nebo posluchače se třemi různými způsoby, jak byly zločiny provedeny. Argumenty použité z DK nejsou v KS tedy ucelenými příběhy, ale různě zkombinované úryvky z nejrůznějších míst kroniky. Právě zhuštěností uvedených protiněmeckých důkazů a jejich oproštěností od jiných motivů je dána ostrá útočnost spisku.

Protiněmecké stanovisko KS je posilováno ještě z jiných zdrojů. Zvláštní postavení má v této památce relativně obsáhlý první úsek, který z DK nevychází, ale má odkazy na falzifikát listu Alexandra Velikého Slovanům³ a na spis *Incipit curtasia contra Teutonicos*. Alexandr Veliký ve svém majestátu odevzdává Slovanům jménem svým i jménem svých potomků a nástupců ve vládě nad světem celé rozsáhlé území od severu až po jižní hranice Itálie, a to jako projev vděčnosti za pomoc, kterou mu vždy Slované poskytovali. Slované jsou v dopisu charakterizováni jako pravdiví a ve víře udatní bojovníci. Každý jiný národ na jejich území může být pouze jejich služebníkem. Z této formulace vychází tvrzení o služebném postavení Němců, zdůrazněné v KS.

Jiný metatextový vztah spojuje KS s latinsky psaným spisem, jehož zlomek je nadepsán v *Cerronském rukopise* jako *Incipit curtasia contra Theutonicos*. Tento prototext autor KS přímo nepojmenoval, pouze obecně uvedl „jakož starodávni spisové svědčé”,

³ Viz pozn. 2.

avšak převzal z něho v podobě parafrází několik z jeho hlediska velmi důležitých údajů. Je to služebná úloha Němců, ke které byli odsouzeni po rozdělení jazyků u babylónské věže, jejich název podle hejtmána Theucada, zejména však lsti, podvody a vetřelství do cizích zemí, tedy především začátek. Zajímavé je však i to, co autor KS z protiněmeckého pamfletu nepřevzal, a to mnohé hrůzné činy, jichž se Němci dopouštěli na příslušnících jiných národů. Vysvětlení nacházíme v tom, že tyto krutosti jsou uvedeny v obecné poloze, nejsou spojeny s určitými konkrétními ději. Autor KS patrně chtěl, aby jeho argumenty působily věrohodně právě svou historickou konkrétností, spojením s určitou dobou a známými osobnostmi.

Latinsky psaný prototext patří zřetelně z hlediska žánru a stylu do okruhu latinských diktámin. Obsahuje podobně jako KS část argumentační a po ní následující doporučení, jak se má panovník chovat (Wostry 1915, s. 193–238. O tomto článku: Pekař 1915, s. 298–300, též: Slavík 1948, s. 201–204). Zjišťujeme tedy, že sloužil nejen jako materiálový zdroj pro argumenty KS, ale patrně podmiňoval celou strukturu českého agitačního spisu, byl pro něj určitým modelem, textovým vzorem. *Krátké sebrání* i tento jeho prototext lze považovat za projevy téhož žánru.

Problematiku intertextuality KS nelze uzavřít bez zmínky o odkazech na dvě nedochované latinské kroniky. První z latinských kronik zvaná *Gesta* obsahovala záznamy o období vlády Jindřicha Korutanského. Zločiny, jichž se tehdy Míšňané dopouštěli na českém obyvatelstvu, jsou také zachyceny v *Dalimilově kronice* a příslušná místa v KS by bylo možno označit i jako parafráze z DK. Z toho můžeme soudit, že autor agitačního spisu chtěl nejen zdůraznit vše zlé, co od Němců pocházelo, nýbrž i množství pramenů, které to dokládají. Druhá latinská kronika se patrně obsahově shodovala s dílem Beneše Krabice z Weitmile *Chronica ecclesiae Pragensis*. I když Palacký soudil, že autor KS nám tak zachoval zprávy o dvou ztracených kronikách, musíme si dnes položit otázku, zda vůbec tyto dvě latinské kroniky existovaly (srov. Palacký 1830, s. 302–303).

Sledováním metatextových vztahů agitačního spisu *Krátké sebrání z kronik českých* dospíváme k závěru, že základní konstrukční strategií autora byla zjevná manifestace několika různých prototextů, žánrově odlišných děl, tj. kronik a státních spisů. Odrázkem jazykové situace v 15. století je skutečnost, že jako prototexty sloužily jak památky latinské, tak i česká kronika. Kompozici a celkové strukturu KS je nejbližší latinský pamflet z oblasti diktáminové tvorby. Přesto nejdůležitější je vztah k *Dalimilově kronice*, neboť různě adaptované citáty z kroniky se staly organickou částí textu agitačního spisu a osobitým způsobem napomáhaly k zvýraznění jeho účinku. Zatímco DK, významná nejen svým aktuálním politickým záměrem, ale i nadčasovým morálním poselstvím, jeví se z hlediska stylu jako útvar ještě výrazněji nespecifikovaný, zaujímající podle J. Lehára (1983, s. 13) místo mezi historiografií a hrdinskou epikou, KS je prvoplánový a vyhraněný politický pamflet, který jako publicistické dílo měl jediný cíl ovlivnit adresáta tak, aby považoval za nemožné volit německého panovníka. Konstitutivní funkcí tohoto spisu je tedy zcela jednoznačně funkce ovlivňovací. Svůj apel na adresáta autor zaměřil především na rozumovou stránku.

DK a KS spojuje to, že obě díla v rámci svého žánrového vymezení mají znaky, které ukazují k vysokému nebo alespoň vyššímu stylu. Podle J. Lehára se do roviny vznešeného stylu řadí kronika svou tematikou: pojednává o vítězných bitvách, rodových tradicích a slavné minulosti. KS, náležející do okruhu diktáminové literatury, nemá nikde prvky nízkého stylu, při vši ostré účinnosti neobjevují se v něm žádné jazykové vulgarismy, důmyslnou strukturou a syntaktickou propracovaností, především však svou státnicky důležitou problematikou se důstojně staví po bok DK.

Literatura

Bláhová M., 1994: »Staročeská kronika tak řečeného Dalimila« (3) v kontextu středověké historiografie latinského kulturního okruhu a její pramenná hodnota. *Historický komentář. Rejstřík*, Praha.

- Hanka V., 1851: »*Dalimilova chronika česká v nejdávnější čtení navrácena s různoslovím i přídávky deseti rukopisův opatřena od Váceslava Hanky*. Otisk druhý, Praha.
- Jungmann J., 1849: *Historie literatury české*. 2. vydání, Praha.
- Kvítková N., 1995: *K textu agitačního spisu Krátké sebrání z kronik českých*, [in:] *Rozumět jazyku*, Praha.
- Kvítková N., 1997: *Jazyková stránka agitačního spisu Krátké sebrání z kronik českých*, [in:] *Filologické studie*, Praha.
- Lehár J., 1983: *Nejstarší česká epika*, Praha.
- Novotný V., 1928: *R. Urbánek, »Volba Jiřího z Poděbrad za krále českého«*, „Časopis Matice moravské“ LII.
- Palacký F., 1830: *Würdigung der alten böhmischen Geschichtschreiber*, Praha.
- Palacký F., [bez udání roku]: *Dějiny národu českého v Čechách i v Moravě*. Díl III. 6. vyd. péčí Dr. B. Riegra, Praha.
- Pekař J., 1915: [bez názvu v rubrice *Zprávy*], „Český časopis historický“ XXI.
- Polák A., 1904: *Krátké sebrání z kronik českých k výstrazě věrných Čechův*, „Věstník královské české společnosti nauk. Třída filozoficko-historicko-jazykozpytná“ III.
- Slavík J., 1948: *Vznik českého národa II. Národ a města*, Praha.
- Tobolka Z. V., 1896: *Kdy bylo »Krátké sebrání z kronik českých k výstrazě věrných Čechův« složeno?*, „Časopis Matice moravské“ 20.
- Urbánek R., 1958: *O volbě Jiřího z Poděbrad za krále českého 2. března 1458. Výbor hlavních zpráv souvěkých uspořádal R. Urbánek. IV. Český anonymní spis agitační (Krátké sebrání)*, Praha.
- Vidmanová A., 1998: *Nejstarší česká beletrie a její středolatincké kořeny a paralely*, [in:] *Speculum medii aevi. Zrcadlo středověku*, Praha.
- Vlček J., 1931: *Dějiny české literatury I*, Praha.
- Wostry W., 1915: *Ein deutschfeindliches Pamphlet aus Böhmen aus 14. Jahrhundert*. Mitteilungen des Vereines für Geschichte der Deutschen in Böhmen 23.